

Bir Meta Olarak Kent Biçiminin Tasarımı ve Üretimi -Kavramsal Bir Çerçeve Önerisi-

*

Design and Production of Urban Form as a Commodity
-a Proposal for a Conceptual Framework-

Yener Baş

Öz

Bu çalışmada Lefebvre'in "ürün-yapıt diyalektiği" kavramlarından yola çıkılmakta, kent mekanının bir meta halinde üretilmesinin kentin tasarımı üzerindeki etkilerini açıklayan kavramsal bir çerçeve tanımlanmakta ve böylece kentsel tasarımın politik doğasının ortaya koyulması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda "parsel" hem kent biçiminin yapı taşı olarak hem de kent mekanının üretildiği temel birim olarak ele alınmaktadır. Bu bakımdan parselin meta olarak üretiminden doğan iktisadi gerekliliklerin mimar ve kent plancılarının kentsel mekanı biçimlendirmeye yönelik etkinliklerini nasıl belirlediği incelenmektedir. Sonuç olarak parselin kullanım değeri, değişim değeri gibi nitelikleri ile kentsel rant, kentsel planlama ve mimarlık arasındaki ilişkiler çözümlenmektedir.

Anahtar kelimeler: kentsel biçim, kentsel tasarım, meta, ürün, yapıt, parsel, mimarlık, planlama

Abstract

This study, departing from a Lefebvrian conception, that is "the dialectics of work and product", aims to define a conceptual framework, which explains the impacts of commodity production on urban design, and thus states the political nature of urban design process. In this regard, "parcel" is taken up both as the basic unit of urban form and as the basic production unit of urban space. Therefore, it is investigated that how the economic requirements of the production of parcel as a commodity influences the activities of architects and urban planners, who are responsible from the formation of urban space. As a result, the relations between urban rent, urban planning, architecture and the qualities of parcel such as use value, exchange value is analyzed.

Keywords: urban form, urban design, commodity, product, work, parcel, architecture, planning

Giriş

Şairin titizliği aslında biçime ilişkindir; ona malzemeyi dünya zaten bolca vermektedir; içerik ise onun iç varlığından kendiliğinden kaynaklanır; her ikisi de bilinçsizce birleşir, öyle ki sonunda zenginlik hangisine aittir bilinmez.

Goethe, Divan

Hegel, biçim ve içerik arasındaki ilişkinin genellikle dışsal bir bağıntı olarak kavrandığını ve içeriğin biçimden önce gelen bağımsız bir kategori olarak ele alındığını belirtir. Oysa Hegel'e göre, her gerçek "sanat yapıtında", biçim ve içerik birbirinden ayrılmamacasına özdeşleşir; içerik belirli bir biçime sahip olduğu ölçüde kendisi olur. Biçim ve içerik öylesine birleşmiştir ki "sonunda zenginlik hangisine aittir bilinmez".

Okuduğunuz deneme kentsel mekanın (sıradan ürünlerden farklı olarak) 'neredeyse' bir sanat yapıtındaki gibi, içeriğiyle özdeşlik içinde biçimlendiği önermesinden yola çıkar. "Neredeyse" şerhini koymamızın sebebi kentsel mekanın, Lefebvre'in tanımıyla, yalnızca bir *yapıt* olmayıp, aynı zamanda bir *ürün* olmasıdır. Ürün –bireysel etkinlik tarafından belirli koşullarda özgün ve 'biricik' bir nesne olarak *yaratılan* yapıttan farklı olarak– 'yinelenen' bir sürecin çıktısıdır. Ürünler teknoloji, bilgi vb. emek araçları aracılığıyla bir işbölümü içerisinde *üretilir*. Bu *yineleme* zorunluluğu belirli işlevlere hizmet eden *türdeş*[homojen] bir biçim gerektirir. Böylece, yapıtların tersine, ürünlerde içerik ve biçim arasında karşılıklı bir bağıntı yerine saydam bir ayrışma vardır, içerik belirleyici başat öğedir (Lefebvre, 1991: 75). Artık "zenginlik" açıkça içeriğe, üretici etkinliğin kendisine aittir.

Sonuçta Lefebvre kentsel mekanı karşıt süreçlerin iç içe geçtiği bir *ürün-yapıt diyalektiği* içinde ele almaktadır. Kentsel mekanın bir yapıt olarak yaratılma etkinliği, ürün olarak üretimine diyalektik olarak içkindir; diğer deyişle yaratma ve üretme, özgünlük ve yineleme, biricik olanla yeniden üretilebilir olan, karşıtlık içinde ama iç içe gerçekleşir. Bu çalışmanın amacı, bir 'yaratma' etkinliği olarak kentsel tasarımın, bir

metalar diyarı olarak üretilen kapitalist kentte içine düştüğü ekonomik ve politik çelişkileri özetleyen kavramsal bir şema tanımlamaktır.

Amaçladığımız şemanın omurgasını Lefebvre'in kentin biçimlenişini tartışırken değindiği ancak sistemli olarak açmadığı "ürün-yapıt diyalektiği" oluşturuyor ve bu bakımdan metnimiz bir Lefebvre okuması olarak şekillenecektir Lefebvre (1991: 75). bu kavramlaştırmayı kullanırken Venedik şehrinin yetkin bir yapıt olarak yaratılma sürecinden yola çıkar. Bir tablo, bir heykel ölçüsünde özgün, etkileyici, anlamlı bir bütündür Venedik. Ama bu şehir yalnızca bir yapıt değil, ticaret oligarşisinin hakimiyetine dayanan bütüncül bir kodlamanın çıktısıdır; Venedik'te bile toplumsal mekanın üretimi ve yeniden üretimi üretici güçler tarafından belirlenir. Bununla birlikte, Lefebvre'in bir sanat yapıtı olarak nitelediği Rönesans kenti, aynı zamanda ürünlerin egemenliğinin başladığı uğraktır. Bundan böyle ticaretin ölçüleri, sözleşmeleri, kuralları, kodları mekanın oluşumunda giderek daha etkin olacak ve "metaların soyut mekanı" modern kente varan yükselişine başlayacaktır. Artık mekanın biçimlenişinde kenti bir 'yapıt' kılan nitelikler, meta üretiminin türdeşleştirici, ölçülebilir, yinelenen biçimleri yanında silikleşecektir (Lefebvre, 1991: 278).

Buna karşın kentsel mekan sıradan bir ürün gibi üretim bandından geçirilemez ve meta üretiminin gereklilikleri dolaysızca kentlere uygulanamaz. Diğer deyişle, kentsel mekan bir meta olarak üretilse bile sıradan metalden farklı, özel bir metadır, kendine özgü, ayırıcı nitelikleri vardır ve bu nitelikler meta üretiminin gereklilikleriyle çelişki içindedir. Öyleyse (modern) kent biçiminin doğası diğer metalden nasıl ayrılır? Tersinden sorarsak, meta üretiminin doğası kentsel mekanı nasıl biçimlendirir? Denememiz bu sorular üzerinden ilerleyecek ve kentsel tasarımın politik çerçevesini anlamaya yönelik bir kavramsal tartışma olarak yürütülecektir. Öncelikle kent biçiminin öğeleri ekonomi-politiğin kategorileri içerisinde yeniden tanımlanacak ve meta üretiminden doğan çelişkilerin bu öğeleri biçimlendiren kentsel tasarım "ideolojileri" üzerindeki izdüşümleri aranacaktır.

Meta Üretiminin Doğası ve Kentin Biçimi

İktisadi yaşamın para tarafından kışkırtılan hızlanması öne çıktıkça, toprak mülkiyetinin katı biçimine de kendisini dayatmaya başlar. 18. yüzyılda Pensilvanya eyaleti arsa satın alanlara ipotekli kredi sağlamış ve ipotek senetlerinin kağıt para olarak dolaşımına izin vermişti. Benjamin Franklin'e göre bu senetler gerçekte "*toprak sikke*"lerden başka bir şey değildi (Simmel, *The Philosophy of Money*, 2004: 514).

Harvey (1989: 177) kapitalizmde toprağın bir tür finansal araca, bir fiktif sermayeye nasıl indirgendüğünü anlatırken Simmel'in 'Paranın Felsefesi' kitabındaki "toprak sikke" (*coined land*) benzetmesine başvurur. Bu benzetme para ile toprak arasındaki ilişkinin dolaysızca özdeşleşmesine dikkat çekmektedir. Tapu senediyle temsil edilen toprak, tıpkı bir madeni para gibi paranın özel bir 'biçimi', para ise toprağın 'içeriği' olmuştur. Bu bakımdan kapitalizmde kentsel mekanın doğasını "toprak sikkeler" üzerinden kavrayabiliriz ve eğer mekan bir meta muamelesi görüyorsa, metayı bir mekansal birim olarak nasıl ele alabileceğimizi tartışmamız gerekir.

Marx'a göre meta, kapitalist toplumun temel niteliklerini barındıran özsel birimdir. Nitekim Kapital'de kapitalist toplum çözümlemesi şu ifadeyle başlar: "Kapitalist üretim tarzının egemen olduğu toplumların zenginliği, 'muazzam bir meta birikimi' olarak kendini gösterir, bunun birimi tek bir metadır" (Marx, 2004: 47). Kapitalist üretim tarzının toplumsal ürünü olarak ele aldığımız kentsel mekan da, bu durumda yalnızca metaların üretildiği, dolaşıma sokulduğu ve tüketildiği bir kap olmanın ötesinde bizzat "muazzam bir meta birikimi" olarak karşımıza çıkar ve birimi tek bir *parşel*'dir. Başka bir deyişle parşel, kent biçiminin fiziksel birimi olmanın ötesinde, kentsel mekanın üretiliş birimidir. Öyleyse temelde toprak mülkiyeti birimi diye tanımlanabilecek olan "parşel"¹ aynı zamanda, kapitalizmde kentsel mekanı üreten toplumsal ilişki-

¹ Burada "parşel" birimi, fiziksel bir toprak yüzeyini temel almakla birlikte bir mülkiyet birimi olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla parşel toprak yüzeyinin altındaki ve üzerindeki bileşenler (altyapı ve binalar) ile bir bütün olarak tanımlanmaktadır. Nitekim tapu kayıtlarındaki bina (ve

lerin vücut bulduğu temel morfolojik (biçimsel) birim olarak görülebilir. Kapitalist kent "muazzam bir parseller birikimi" olarak üretilir, şekillenir ve dönüşür; kapitalist üretim tarzını taşıyan toplumsal ilişkiler parseller biçiminde mekana kazınır, katlaşır. Bu tür bir kavrayışın sunacağı açıklıkları görmek için parselin bir meta olarak üretiminin mekanın biçimi açısından doğurduğu sonuçlara bakarak devam edebiliriz.

Parselin Meta Olarak Özellikleri

Her meta pazarda satılmak üzere üretilen bir maldır ama bir mal ancak bir ihtiyaca yanıt veriyorsa satın alınır. Bu bakımdan Marx, metaları kullanım-değeri (niteliksel) ve değişim-değeri (niceliksel) olarak iki karşıt niteliği aynı anda barındırması gereken bir emek ürünü olarak tanımlar. Dolayısıyla meta olarak üretilen her parselin bu iki yönü taşıdığı varsayılabilir. Burada parselin bir toprak parçasını, yani doğal bir öğeyi temel alması onun toplumsallığını ortadan kaldırmaz, fakat onu diğer metarlardan farklı kılan özellikler doğurur.

Parselin Kullanım-değeri

Kullanım-değerinin tanımı yalın ve evrenseldir; metanın, kullanıcıların *ihtiyaçlarına* yönelik yararlılığına karşılık gelir ve dolayısıyla temelde metanın fiziksel *nitelikleriyle* tanımlanır. Öyleyse tasarlama (biçim verme) etkinliği aslında metanın kullanım-değerini oluşturan niteliksel özelliklerinin belirlenmesinden başka bir şey değildir. Bununla birlikte parsel metasında söz konusu yalınlığı karmaşıklaştıran kendine özgü yanlar göze çarpar.

Öncelikle bir toprak parçası olarak parsel sabittir; diğer metaların yararlılığı kullanıcılar arasında dolaşıma sokularak sağlanırken, parsellerin kullanım-değerinin gerçekleşmesi kullanıcıların parseller arasındaki dolaşımını gerektirir. Bu bakımdan Scott (1980: 28) toprağın kullanım-değerinin temelde sağladığı *konum* (diğer konumlara göre) olduğunu söyler. Scott'a göre "her toprak parseli –diğer konumlara erişim sağla-

içerdiği bağımsız bölümler) de bir mülkiyet 'cinsi' olarak ana mülkiyete tescil edilir, yani toprak parselinin uzantıları olarak kabul edilir ve hisselendirilir.

ması anlamında– bir ‘konum değerine’ sahiptir” ve konumlar aslında toplumsal ilişkilerdir.

İkincisi, bir toprak parseli tam anlamıyla ‘tüketilemez’, bileşenleri (altyapı ve binalar) ise oldukça uzun sürelerde tüketilir. Bu kalıcılık, her binanın bir mimari yapıt olarak ayrı ayrı tasarlanabilmesi için olanak sağlarken, değişen ihtiyaçlar karşısında ise direnç ve çelişiklere yol açar. Fakat aynı kalıcılık, anlamların, sembollerin, anıların birikiminden oluşan bir tarihselliğin de temelini oluşturur. Dolayısıyla belirli bir parsel belli kişilere aitken, kişiler de belirli evlere, sokarlara, mahallelere (nihai olarak parsellerden meydana gelen yerlere) ‘ait’ olabilirler; aslında bu aidiyet duygusunun kendisi bir “kullanım-değeri” olarak görülebilir.

Son olarak, her parsel diğer parsellerle ilişki içinde bir parseldir; ancak bir bağlam içerisinde varolabilir ve bağlamın –bütünün– nitelikleri parselin kendi nitelikleri haline gelir. Başka bir anlatımla, yalnızca içinde yaşayanlarca tüketilmez; önünden geçenler tarafından, hatta tüm kentlilerce tüketilir. Dolayısıyla parselin kullanım-değeri aynı zamanda “kolektif kullanım-değeri”dir, Lojkine’in anlatımıyla “ancak kolektif olarak tüketilebilen bir varlığın, yani kentin bütünleşik bir ögesi haline gelmiştir” (Lojkine, 1976: 135). Gottdiener’e (1985: 101) göre sayısız bireysel etkinliğin toplamı içerisinde oluşan bu kolektif kullanım-değeri nedeniyle, kentsel toprak örüntüsünün (parsellerin) biçimlendirilmesi bir altyapı ve hizmet kurgusuna bağlı olarak devletin müdahalesiyle, yani şehir planlama kurumu aracılığıyla gerçekleşir ve tam da bu nedenle politik bir süreçte biçimlendirilir.

Parselin Değişim-değeri

Marx’ın (2004) açıkladığı gibi, kullanım-değeri bakımından her ürün, belirli işbölümü süreçleriyle bir araya gelen farklı yetenek ve özelliklerdeki bireylerin izlerini taşır ve bu durum her ürüne “bireysel” bir yan kazandırır. Oysa ürünün pazarda bir değişim-değerini temsil etmesi, bütün diğer metalarla belirli bir nicelik oranında değişilebilir olması ve kıyaslanabilmesi anlamına gelir. Tümüyle farklı nitelikteki kullanım

değerlerinin kıyaslanabilmesini mümkün kılan ölçü ise üretimleri için gerekli 'emek zamanı'dır.

Metaların değişim-değerinin içerdikleri emek-zamanı ile ölçülmesi için, farklı türdeki emeklerin tek biçimli, türdeş ve basit emeğe, kısacası tek farkları *nicelikleri* olan aynı nitelikteki emeğe indirgenmesi gerekir... Bu indirgeme bir soyutlama olarak belirir, ama *toplumsal üretim sürecinde her gün gerçekleşen bir soyutlama* (Marx, 2005: 47).

Böylece metanın üreticisinden gelen tüm izleri düzlenir; artık üreticisinin bireysel farklılıkları, hangi koşullarda emeğini harcadığı önemsizdir. Kısacası bütün bireysel ve biçimsel nitelikleri soyutlanarak para cinsinden bir niceliğe indirgenir. Öyleyse Lefebvre'in vurguladığı gibi, bu soyutlama zihinsel bir soyutlama değil, üretim ve piyasanın toplumsal ilişkileri içerisinde her gün gerçekleşen *somut bir soyutlamadır*. İşte Lefebvre'in kapitalizmde mekan üretiminin merkezine koyduğu kavram buradan doğar; soyut emek, karşımıza "soyut mekan" olarak çıkar (Lefebvre, 1991; 307).

Tıpkı soyut emeğin farklı karakterlerdeki bireysel emekleri piyasada değişilen türdeş niceliklere indirgemesi gibi, soyut mekan da bireysel olarak farklı parsellere türdeş[homojen] bir görünüş dayatır. Mekan tarihselliğinden ve özgül yanlarından kopartılarak "toprak sikkelere" indirgenir. Şengül'ün (2002: 15) anlatımıyla, tarihsel ve toplumsal özellikleri bakımından birbirinden tümüyle farklı iki yer, yalnızca pazarda değişilecek soyut parseller veya binalar olarak görülür ve ancak değişim-değerine katkı yaptığı ölçüde bu nitelikler dikkate alınır. Böylece kentsel mekanın karmaşıklığı gerçekte çeşitli, çelişkili ve çok katmanlı biçimler barındırırsa bile, *sermayenin mantığı* mekana "türdeşleştirici bir lensle bakar" ve somut yaşamdan kaynaklanan biçimsel olanakları meta üretiminin süzgecinden geçmeye zorlar (Lefebvre, 1991: 287). Sonuçta sermayenin mantığı kentsel mekanın üretimine hakim olduğu ölçüde, kendisini mekanın tasarımına da dayatır; tasarlanan mekan üretilen mekanın, biçim içeriğinin bir uzantısı olarak şekillenir.

Lefebvre'e göre sermaye mantığının kendisini dayatması toprakta başlayarak yerin altındaki ve üstündeki hacimlere doğru genişler ve böylece mekan bir bütün olarak değişim-değeri ile donatılır. Satın alınan

veya kiralanan şey yalnızca toprak yüzeyi değil, hacimlerdir: odalar, katlar, daireler, apartmanlar (Lefebvre, 1991: 337). Lefebvre üçüncü boyutun topraktan bağımsızlaşarak 'parsellenmesini' türdeşleştirmenin zaferi olarak tanımlar. Meta üretiminin *kıyaslanabilirlik* ve *değişilebilirlik* [exchangeability] koşulları böylece en yüksek düzeyde sağlanır. Kullanıcının bakışıyla evine gitmek söz konusuysen üretim açısından evler değişilmeye [mübadeleye] uygun hücrelerdir. Elbette bu hücrelerin türdeşlikleri, biçimlerinin önemsenmediği anlamına gelmez; fakat biçimlerinin kentsel yaşamın gereksinimlerine göre değil, değişilebilirliğin-pazarlanabilirliğin sonucu olarak belirlendiği anlamına gelir. Diğer anlamıyla, meta üretiminin gerekleri ve kısıtları, insanların gerçek gereksinimlerine dayanan tasarım normlarıymış gibi sunulur. Lefebvre bunun yalnızca bir pratik olmayıp, bir "ideoloji" olduğunun altını çizer:

...uygulayıcılarının, her adımlarında bu olguyu daha somutlaştırsalar da kendi etkinliklerinin ideolojik doğasından habersiz kaldıkları bir ideoloji. Plancıların sözde çözümleri böylece değişilebilirliğin kısıtlarını gündelik yaşama dayatır; bunları hem doğal (veya normal) hem de teknik gereklilikler olarak sunarlar, çoğunlukla da ahlaki zorunluluklar (kamu ahlakının gerekleri) olarak gösterirler (Lefebvre, 1991: 338).

Sonuçta mekansal değişilebilirliğin sonucu *nicelleşme yönünde güçlü ve kaçınılmaz bir eğilimdir*. Buna karşılık nicelleşme –yani değişim değeri ve soyut mekanın topluma dayatılması– kullanım-değerinin somut mekanından bağımsız değildir. Satış her yerden yapılabilse de tüketim ancak belirli bir yerde gerçekleşebilir. Bu nedenle, kullanım-değeri aslında tek gerçek zenginliği oluşturur ve bu gerçek kullanım-değerinin önemini yeniden kazanmasına yardım eder. Değişim ve kullanım arasındaki karşılık böylece çelişkili bir mekansal süreç haline gelir (Lefebvre, 1991: 342). Harvey bu konuyu şöyle yorumlamaktadır:

Mekanın türdeş yapısı, piyasada serbestçe alınıp satılabilen özel mülkiyet parselleri halinde tamamen 'öğütülmesi' yoluyla sağlanır. Sonuç, mekanın bireysel ve toplumsal amaçlarla kullanımı ile mekanın özel mülkiyet, devlet ve diğer toplumsal ve sınıfsal iktidar biçimleri tarafından tahakküm altına alınması arasındaki kalıcı bir gerilimdir. Bu gerilim türdeş

mekanın daha da parçalanmasını pekiştirir. Artık hem fiziksel hem toplumsal mekan kolayca şekillendirilebilir, fakat bu, yaşam alanlarının somut değerlerinin yok edilmesi tehdidini içerir. Mekan kimin imgesinde ve kimin yararına göre şekillendirilecektir? (Harvey, 1989: 177).

Harvey'in bu sorusuyla birlikte soyut mekanın üretiminde rol alan tasarımcıların, yani mimar ve plancıların ilişkilerine geçebilir ve bunların kent sel mekanın parseller yığını olarak üretilmesindeki rollerini tartışabiliriz.

Mimarlığın Nesnesi Olarak "Parsel"

Lefebvre mimarlığı "arada-kalmış" bir etkinlik olarak değerlendirir. Mimar bir teknisyen olarak tanımlı sınırlar içinde bir "ürün" tasarlamak durumundadır, öte yandan bir sanatçı olarak kullanıcılara duyarlı bir esinle hareket etmek istemindedir ve bu anlamda farklı ve özgün bir "yapıt" tasarlamayı amaçlar. Lefebvre bunu "iki uç nokta arasında gerilmiş, çelişkili bir konum" olarak tanımlar.

İşte bu durum temelde mekanı değişilebilir parseller yığına indirgeyen meta üretiminden kaynaklanır. Mimarın verili referans çerçevesi olarak parsel, basitçe bir toprak parçası değildir; mimar için "özerk" bir erk-alanıdır[*territory*], kent bütünü içinden kesilerek ona sunulmuştur ve mimar bu alan içinde kendi becerilerini, fikirlerini ve tarzını konuşturur. Fakat aslında, çalışılan parsel yalnızca bir mekan parçası olmayıp bir meta birimdir, kapitalizmin ürettiği "soyutlamanın şiddetini" barındırır (Lefebvre, 1996: 396).

Dolayısıyla mimarın erk-alanı ve görece özerkliği aynı zamanda onun sınırlayan bir kafes haline gelir. Mimar yapıtını tasarlarken bunun gerçekte pazarlanabilir, değişilebilir, yeniden-üretilebilir bir meta olmasından kaynaklanan niteliklerini sağlamak zorundadır. Bu nedenle mimarlığın bir sanat boyutu varsa, roman, resim gibi sanat eserlerinin bile meta üretiminin gereklerine tabi kıldığı kapitalizmde bu boyut iktisadi bir cendereye sıkışmıştır. Mimarın emeği de "soyut emek" olarak üretim süreci içerisinde soyutlanır ve tüm diğer metalarla kıyaslanabilir bir paracılığına dönüştürülür, emek ürünü olarak mimari tasarım 'toprak sik-

ke'lerin değerinde eritilir. Böylece mimar parselin (niteliksel) kullanım-değerini gözetiyor olsa da, bu ancak parselin (niceliksel) değişim-değerine hizmet ettiği ölçüde gerçekleşebilir. Parsel (bina ve çevresi) mimarın tasarımın nesnesi olarak görünse de, temelde mimarın tasarım parsel üretiminin nesnesi haline gelir. Böylece sadece tasarımın ürünü olan yapılar değil, tasarımcının kendisi ve etkinliği de değişim-değerinin bir unsuru olarak toplumsal bir soyutlamaya tabi olur.

Bu durumda, Türkiye'deki hakim imar dokusunda olduğu gibi küçük sermayeli kapitalistlerin (yap-satıcı) mekanın üretiminde ağırlıklı rol aldığı bir kentsel mekanda (mimarın erk-alanının sıkıştığı) küçük parseller oranında mimarın görece özerkliği de en aza inecektir. Böylece meta üretiminin yinelenebilirlik, türdeşlik, değişilebilirlik gereklilikleri dolaysız biçimde mimarın tasarımına dayatılacaktır. Sonuç Türkiye kentleri için sıkça dile getirilen aynılaşıma, monotonlaşma, kimliksizleşme sorunu olacaktır. Tersine durum ise son dönemde Türkiye'de de artan büyük ölçekli, büyük sermayeli yatırımlarda görülür. Bu tür durumlarda mimarların "erk-alanı" ve özerkliği doruk noktasına çıkabilmekte, her biri bir-cik, farklı "yapıtlar" tasarlanabilmektedir. Fakat artık her parsel bir yapıt olarak biçimlense bile kentin kendisi fiziksel ve toplumsal bir "bütün" olmaktan giderek uzaklaşmaktadır. Sonuçta kent yap-satıcı küçük ölçekli üretimin mekanında üretim bandından çıkmış katıksız bir ürün imgesi kazanırken, büyük ölçekli yapılaşmada ise bir "yapıtlar ve imgeler yığını" olarak şekillenmektedir.

Elbette burada değindiğimiz iki uç durum çok daha karmaşık bir içerik taşımaktadır ve pek çok ara durumlar, kombinasyonlar söz konusu olabilir. Fakat her durumda hakim olan meta üretiminin gereklilikleridir ve ortaya çıkan sonuç, meta olarak üretilen parseller birikiminden başka bir şey değildir. Sorun değişim-değeri merkezli bu sonucun toplumsal yaşamda ne kadar içselleştirileceği ve kanıksanacağıdır. Fakat bunu değerlendirebilmek için parselin meta olarak üretiminden gelen özelliklerini daha üst ölçeklere taşımamız ve kentsel planlamanın parsellerin üretimindeki rolüne bakmamız gerekir.

Planlamanın Nesnesi Olarak “Parsel”

Parselin meta olarak üretiminden gelen eğilimlerinin kentsel topraktan üçüncü boyuta doğru genişlediğine yukarıda değinmiştik. Bununla birlikte parselin yalnızca bir mülkiyet birimi değil bir “toprak parçası” olmasından gelen özgün nitelikleri sıralamış ve parselin temel kullanım değerinin kentsel bağlamda sağladığı konum olduğunu ve buna bağlı olarak bir *kolektif kullanım değeri* taşıdığını vurgulamıştık. Bu bakımdan Roweis ve Scott parselin “fiili” üretimindeki özgünlüğe dikkat çeker:

Kentsel toprağın içkin kullanım değerinin –görelî konumsal avantaj– yalnızca bireysel kapitalistlerce değil, aynı zamanda Devletin rolü ve sayısız bireysel ve iktisadi etkinliğin kolektif etkileri yoluyla üretilmesi anlamında, kentsel toprağın bir meta olmadığı açıktır. Kentsel toprak, devletin meta olarak üretilmeye müsait olmayan ana altyapı yatırımlarını ve kamu hizmetlerini karşıladığı karmaşık bir kolektif dinamik içerisinde üretilir (Roweis ve Scott, 1981: 142).

Burada Roweis ve Scott’ın vurguladığı gibi kentsel toprak (dolayısıyla parseller) sıradan metalar gibi bireysel kapitalistin yatırımı ile ortaya çıkmaz, tersine toplumun kolektif ve devletin kurumsal etkinliği ile meydana gelir. Bununla birlikte kentsel toprağı meta-olmayan [*noncommodity*] bir ürün olarak tanımlamalarının, Günay’ın dikkat çektiğı yaygın bir yanılsamadan kaynaklandığını düşünüyoruz: Mülkiyetin haklar demetinden oluşan bir toplumsal ilişkiden çok, bir nesne olarak görülmesi, dolayısıyla toprak üzerindeki ‘haklardan’ çok ‘toprağın kendisi’ olarak ele alınması (Günay, 1999). Oysa kentsel toprak bir ‘nesne’ olarak kamu yatırımları sonucunda (yollar ve altyapı ile çevrelenen yapı adaları içerisindeki arazi parçaları olarak) üretilse de, bundan önce (üçüncü boyutta *yapılaşma haklarını* da içeren) bir “haklar demeti” olarak üretilir. Bu nedenle, meta üretiminin eğilimleri parseli daha fiziksel olarak üretilmeden önce damgalamıştır; diğer deyişle parsel ve bileşenleri fiziksel olarak tasarlanmadan önce soyut bir “imar hakkı” olarak tasarlanır. Üstelik bu soyut tasarım henüz gerçekleşmemişken, sıradan bir ürünün (söz gelimi bir binanın) tasarımından farklı olarak, kendisini uygulayacak piyasa aktörlerinin ni-

yetleri ve eylemleri üzerinde somut bir etki yaratır ve piyasadaki değeri henüz “üretilmeden” biçilmeye başlanır. Burada üç noktanın açılması gerekir.

Birincisi, plancılar da mimarlar gibi “arada-kalmış” bir konumdadır. Yani bir yandan kenti bir somut yaşam alanı olarak insanların toplumun ihtiyaçlarına göre biçimlendirmeye çalışırlar, ama diğer yandan mekanı piyasada meta olarak muamele görecektir. Parsellere bölmekle yükümlüdürler. Dolayısıyla plancılar mülk sahibi ve yatırımcı konumundaki sayısız aktörün baskısı altında karar üretirler. Planlama kararları piyasanın dayattığı eğilimlerle önceden kısıtlanmıştır ve plancı bu ön-belirlenimin baskısı altında planlama yapar. Piyasa aktörlerinin kararları ise bu planın sınırlayıcı etkisi altında şekillenmektedir. Sonuçta bu etkileşim içerisinde iki tarafın kararlarının da sapsızından oluşan bir durum ortaya çıkar. Tekeli'nin (1991; 52-58) betimlediği bu davranışsal model plan kararlarıyla piyasa dinamikleri arasındaki etkileşimin karşılıklılığını temsil etmektedir.

İkinci olarak, planlama kararlarının parsellerin değerinin ‘kaynağı’ olmadığı, ama içerdikleri tasarıma göre şekillenen “görelî konumsal avantajların”, kent bütününde üretilen *değerin* belirli konumlarda ve belirli oranlarda ‘çökmesini’ sağladığı belirtilmelidir. Gottdiener'in (1985: 178) anlatımıyla, parselin değeri yalnızca o parselin üretiminde harcanan emek miktarı (yani binanın inşaatında üretilen değer) ile değil, aynı zamanda bütün kent yaşamının cereyan ettiği bir *parseller matrisinde*, sayısız kullanım değerinin, etkinliğin ve üretimin ortaya çıkardığı değer içerisinde ele geçirilen bir pay –kentsel rant– ile belirlenir. Bu bakımdan “kentsel rant” kavramına başvurmadan kentsel toprağın değişim değerinin kavranması olanaksızdır.

Kentsel Rantın Kent Biçimi Üzerindeki Etkileri

Harvey (1973: 186) kentsel arsanın değeri ile kentsel mekanın bütünlüğü arasındaki ilişkiye her bir parselin değerinin tüm diğer parsellerin hem

şimdiki hem de gelecekte beklenen değerlerini 'içerdiğini' söyleyerek dikkat çeker. Kentsel rantın farklı biçimleri parsellerin üretiminde farklı eğilimleri öne çıkarır. Tekel rantı, farklılık rantı, mutlak rant gibi rant kategorilerinin kent biçiminin üretiminde ayrı etkileri olacaktır.

İlk olarak *tekel rantı* kentsel doku içerisindeki eşi bulunmayan, merkezi ve özel noktalarda ortaya çıkmaktadır. Bu tür özel ve biricik noktalar kentin tarihsel gelişiminden geliyor olabileceği gibi, kentsel tasarım kurulumları ile özellikle de yaratılabilir. Örneğin, güçlü omurgalar üzerinde yaratılan düğüm noktaları, ışımsal bir kurgudaki merkez noktaları gibi tasarım biçimleri planlama eliyle tekel rantları yaratılmasının önünü açar ve bu durum kent mekanını biçimlendirmekte tasarımcılara önemli bir güç kazandırabilir (Harvey, 1989: 186).

Ayrıca Lamarche'ın (1976) kent mekanın genel kurgusu içindeki konumsal avantajlar dolayısıyla toprak sahibinin yatırımcıların kârından el koydukları gelir olarak tanımladığı *Farklılık Rantı I*, kentin farklılaşan bölgelere ayrışmasını ve dolayısıyla biçimsel açıdan kendi içinde benzerirken diğer bölgelerden ayrılan kent dokularının oluşmasını teşvik eder. Başka bir deyişle kentin morfolojik bölgeler halinde biçimlenmesi eğilimini yaratır.

Buna karşılık, *Farklılık Rantı II* ise parselin iç özelliklerinden kaynaklanır ve yatırımcıların daha büyük parsellerde, farklı kullanımları bir araya getirerek parselin kendi içerisinde konumsal avantajlar yaratma çabalarından doğar. Bu da giderek daha büyük parsellerde daha karmaşık ve lüks mekanların yaratılmasını teşvik eder. Bu bakımdan alışveriş, konut, kültür, eğlence, ofis gibi çok sayıda kullanımı bir bütün olarak harmanlayan büyük sermaye projeleri *Farklılık Rantı II*'nin sonuçları olarak görülebilir (Lamarche, 1976). Bu tür büyük ölçekli projeler mimarlar için daha büyük erk-alanı ve daha tam bir özerklik demektir. Üstelik bu tür projeler ülkemizde de gittikçe artan rezidans vb. projelerde görüldüğü gibi kendine özgü, eşsiz "yapıtlar" olarak tasarlanır, zira bu tür bir eşsizlik bir tekel rantı olanağı da doğurmaktadır. Böylece mimar kendi özerkliğini yaşarken, aynı zamanda farklı, özgün, çarpıcı biçimler

yaratmaya da şiddetle teşvik edilir. Sonuç, her biri kendi farklı kimliğini sergileme peşinde olan ve kendi içine kapalı büyük kent 'parsellerinden' oluşan, dolayısıyla da çok daha keskin biçimde bölünmüş bir kentsel mekandır.

Türkiye'de yapsatçı yükleniciler eliyle üretilen ve imar planlarının alışılmış apartman dokuları halinde şekillenen küçük parselli yoğun yapılaşmanın, daha çok Farklılık Rantı I'ın konusu olduğunu, 90'lardan itibaren giderek artan büyük sermaye yatırımlarının ise Farklılık Rantı II'nin konusu olduğunu söylemek mümkündür. Bu bakımdan şehir plancılarının kenti biçimlendirmekteki rolünün, mimari tasarımın parsel ve sermaye ölçüleri büyüdükçe giderek genişleyen özerkliği karşısında görece zayıfladığı ve meslek alanları arasındaki ilişkilerin buna bağlı olarak değiştiği de eklenebilir. Ayrıca bu tür rant olanaklarının kentsel planlama ve tasarım kararları üzerinde giderek artan bir politik basınç yarattığı da açıktır.

Bu tür örnekleri çoğaltmak ve meta üretiminin kent biçimi üzerindeki etkilerinin farklı ülkelerde aldığı özgün biçimleri tartışmak bu makalenin sınırlarını aşmaktadır. Burada amaçlanan kapitalist kentlerin biçimlenişinde meta üretiminden gelen temel eğilimleri ve bunların mimarlık ve planlama üzerindeki etkilerini ortaya koymaktır. Bu bakımdan mimar ve plancılarının politik konumları ve ideolojileri, tasarladıkları nesnenin, yani kapitalist kent mekânının dinamikleri tarafından belirlendiği söylenebilir.

Kent Biçiminin Üretiminde Kentsel Planlamanın Rolü

Yukarıdaki alıntılarda görüldüğü gibi, Lefebvre bu konuda olumsuz bir bakış sergiler; mimarlığı arada-kalmış çelişkili bir konumda görürken, özellikle bir devlet kurumu olarak kent planlamayı toplumsal mekânın politik çelişkilerinin üzerini teknik ve bilimsel argümanlarla örten ve böylece soyut mekân – somut mekân çelişkisinde soyut mekânın bekasına hizmet eden bir meslek alanı olarak değerlendirir.

Benzer şekilde Harvey de “Planlamanın İdeolojisini Planlamak” başlıklı makalesinde bu konuyu ayrıntılı olarak çözümler ve planlı kentleri planlamakla kalmayıp planlamanın ideolojisini de planlandıklarını belirtir. Harvey bir yandan planlı kentlerin statükonunun mutlak savunucuları olmadığını ve planlama geleneğinin bütün olarak ilerici bir niteliği olduğunu vurgulasa da, diğer yandan bu ilerici duruşun kamu yararı, eşitsizlik gibi dayanaklarının kapitalist düzenin yeniden üretiminin gereklilikleri ile sınırlandığını ve şekillendiğini açıklar. Harvey bu doğrultuda planlama yaklaşımlarını dengeli büyümenin sürdürülmesindeki *işlevsellikleri* bakımından ele alır. Planlama yaklaşımlarının toplumsal çatışmaları azaltacak uygun koşulları sağlamak üzere uyarlandığını ve planlı kentin dünya görüşünün kriz durumuna göre gerekli meşruiyeti sağlayacak ideolojiyle donatıldığını anlatır. Bu açıdan toplumsal çatışma, muhalefet hareketleri ve eşitsizlikler derinleştikçe yoksulları savunan, toplumsal adaleti, çevrenin korunmasını vb. öne çıkaran bir ideoloji güçlenirken, ekonomik kriz dönemlerinde “etkin kullanım, üretkenlik, yatırımların akılcı dağılımı” gibi kavramları merkez alan bir ideoloji ağırlık kazanmakta ve böylece planlama son tahlilde sistemin uzun erimli çıkarlarını sağlayacak ideolojilerle donatılmaktadır (Harvey, 1985).

Buna karşılık Closterman (1985) bu tür bir bakışın planlama pratiğine rehberlik edemeyeceğinin açık olduğunu belirterek, planlı kentlerin doğrudan sermayenin hizmetinde aktörlere indirgeyen araçsalci yaklaşımları eleştirir. Nitekim Şengül’ün (2002) belirttiği gibi Marxist kuramda devleti sermayenin araçsal bir uzantısına indirgeyen işlevselci yaklaşım bir özelleştirme konusu olmuştur ve devletin sermayeyle ilişkisinde “görece özerklik” kavramıyla ele alınması gerektiği görüşü ağırlık kazanmıştır.

Bu kapsamda Fainstein (1985) planlama kurumunun da görece özerk bir hareket alanına sahip olduğu, piyasa mantığının “dar ölçütler” üzerine kurulu, kar odaklı ekonomik rasyonalitesi karşısında planlama kurumunun toplumsal değerleri içeren “genişletilmiş ölçütler” ile hareket edebildiğini vurgulamıştır. Bu bakımdan toplumsal eşitlik kapitalizmin ekonomik rasyonalitesiyle kaçınılmaz olarak çatıştığı için, ancak demokratik etkiler

planlama sürecine güçlü bir şekilde müdahale etmediği durumda, sermayenin dar ölçütleri planlama mekanizmasına dayatılabilmektedir.

Keskinok'a (1997: 94) göre Fainstein'in savları planlamanın sermaye için işlevsel olmayan kararlar alabilme olasılığına yer veren bir çerçeve sağlar. Sermayenin ürettiği çelişkiler nedeniyle planlamanın müdahalesine ihtiyaç duyulması, planlamaya bir hareket alanı sağlamak ve sermayenin mantığına tabi olmayan sonuçlar ortaya çıkabilmesi için zemin yaratmaktadır. Sonuçta *planlamanın genişletilmiş ölçütleri aynı zamanda kentsel tasarımın genişletilmiş ölçütleridir* ve kullanım değerine öncelik veren tasarımlar için meta üretimin dayattığı zorunluluklardan görece özerk bir alan sağlar. Başka bir deyişle, kapitalist sistemin ayakta kalabilmesi için devletin planlama kurumu aracılığıyla müdahalesini kaçınılmaz kılan yapısal koşullar, aynı zamanda bu kurumda rol üstlenen plancı ve mimarların kullanım değerini merkeze alan tasarımlarla kenti biçimlendirmeleri için yapısal bir potansiyel sağlar. Fakat bu potansiyel, Fainstein'in vurguladığı gibi, ancak piyasanın dar ölçütlerine kararlılıkla karşı çıkan politik mücadelelerin varlığında hayata geçebilecektir.

Sonuç olarak, Lefebvre ve Harvey'in kapitalist kentin üretiminde planlamanın sermaye mantığı ve meta üretiminin zorunluluklarına nasıl tabi olduğunu ve bu yönde işlev gördüğünü açıklayan çözümlenmeleri, planlamanın ideolojik sınırlarının ve yanlısalarının anlaşılması bakımından açıklayıcı ve önemlidir; kentsel planlama temelde mekanı özel mülkiyet parsellerinin üretimine uygun biçimde bölmekte ve kapitalizmin değişim değeri merkezli soyut mekanının kentsel yaşamın kullanım değeri merkezli somut mekanı üzerinde hakim olmasına hizmet etmektedir. Buna karşın, parselin sıradan metalden farklı olarak kolektif bir kullanım değerine sahip olduğunu, bir kez üretildikten sonra kalıcı izler bıraktığını ve toplumsal yaşamın örüntüleriyle özdeşleştiğini gördük. Dolayısıyla kentsel mekan bir meta olarak üretilse bile, onun ancak kolektif olarak 'tüketilebilmesi', diğer metalar gibi salt bir ürüne indirgenmesini sınırlamakta, değişim-değerinin dayattığı biçimlerinin mutlak bir tahakküm kurmasının önüne geçmektedir. Daha somut bir anlatımla,

kentlilerin gözünde kent mekanının salt bir tüketim eşyasına indirgenmesi mümkün olmamakta, insanlar yaşam alanlarıyla bağlar kurarak onu kolektif biçimde sahiplenebilmektedir. Bu da kentsel mekanı siyasal mücadelelerin önemli bir kaynağı haline getirir. Bu bakımdan parsellerin üretiminde temel mekanizmanın planlama kurumu oluşu, kentsel planlamayı kritik bir mücadele alanı haline getirmektedir.

Bu bakımdan güncel bir örnek olarak Gezi Parkı olaylarını hatırlamak yeterlidir. Bu olayın piyasa mantığının kentsel mekanı en dar ölçütleriyle metalaştırdığı bir dönemde ortaya çıkmış olması rastlantı sayılmamalıdır. Planlamanın bu metalaştırma sürecinde bir tekel rantı (eşsiz bir konumda bir parsel) üretme görevinde kullanılması da bunun bir parçasıdır. Fakat aynı planlama kurumu içerisinde yargı mekanizması ile verilen mücadele aracılığıyla ve toplumsal muhalefetin bir kent parkının yerinde üretilmek istenen bu 'parsele' büyük bir dirençle karşı çıkması sonucunda, söz konusu dayatma Fainstein'in yukarıda değindiğimiz öngörüsü doğrultusunda başarısız olmuştur.

Aslında mekanın kolektif kullanım değerinden kaynaklanan bu direnç Lefebvre tarafından da vurgulanmaktadır. Lefebvre'in "farklılıkların mekanı" diye adlandırdığı kullanım değeri merkezli mekanın tohumlarının, kapitalizmin soyut mekanı içinde saklı olduğu belirtilmektedir. Fakat burada planlamanın bu tohumların canlandırılması için bir mücadele alanı olarak kullanılabileceği göz ardı edilmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada toprağın özel mülkiyetine ve meta üretimine dayalı kapitalist sistemde, kentsel mekanın tasarım ve üretimini belirleyen temel dinamikleri betimleyen bir kavramsal şema oluşturulmuştur. Elbette her şema gibi burada sunulan metin de soyutlama ve indirgenmelere dayanmaktadır ve bu nedenle söz konusu şemanın ele alınan her somut duruma göre uyarlanması gerekir. Dolayısıyla bu şema tüm kapitalist kentleri kapsamak iddiasını taşımamaktadır; bununla birlikte fikirler, sanat yapıtları hatta bedenlerin metalaştırıldığı bir kapitalist dünyada,

herhangi bir kentin somut sorunları hakkında kapitalizmin temel dinamiklerine, dolayısıyla meta üretiminin dayattığı eğilimlere merkezi bir yer vermeyen açıklamaların yeterince doyurucu olamayacağı gösterilmek istenmiştir.

Bu şemanın omurgası olarak nitelediğimiz Lefebvre'in "ürün-yapıt diyalektiği" kavramı, kent mekanının tarihsel olarak hem bir ürün hem de bir yapıt olarak şekillendirildiğini, ancak kapitalizmde kenti şekillendirilen bu iki karşıt eğilim arasındaki ilişkinin değişmesiyle mekanın salt bir ürüne indirgenme eğiliminin hakim duruma geçtiği anlatılmaktadır.

Buradan yola çıkarak kentsel mekanın meta olarak üretilen bir parseller birikimi yoluyla biçimlendiği vurgulanmış ve *kent biçiminin üretimi* meta üretiminden gelen temel eğilim ve zorunlulukların kendilerini kentin her bir parselinde var ettikleri bir süreç olarak tanımlanmıştır. Bu noktada Lucien Seve'in organik bütünlükte bütün ve parça ilişkisini açıklarken Marx'a yaptığı gönderme oldukça açıklayıcıdır.

Organik bütünlük, *bütün/parça ilişkisinin diyalektik olarak kazandığı* biçimdir... Belirli bir anlamda bütün, parçalarının her birinde mevcuttur... Toplumsal oluşuma ilişkin analizinde böyle bir oluşumun organik bütünlük mahiyetine sahip olduğunu öngören Marx, kentsel toplumlarda bir kentin "çok sayıda ayrı evin basitçe bir araya gelmesi" olmadığına işaret etmiştir. "Burada bütünü parçaları oluşturmaz. Bu bir tür özerk organizmadır... *Ekonomik bütünlük ayrı ayrı her evde esaslı bir biçimde mevcuttur*"... Burada bütün, öncelikle, türdeş parçaların basitçe eklenmesi olmaktan çok, *zuhur eden* yeni bir gerçekliktir (Seve, 2011: 127).

Burada Marx'ın bütünlük tanımı, Lefebvre'in meta üretimi aracılığıyla kapitalist kent mekanının aynı anda hem *türdeş* hem de *parçalı ve farklılaşan* bir yapıda biçimlendirildiğini açıklamasıyla örtüşmektedir. Bu kapsamda kapitalizmle birlikte ürün ve yapıt niteliklerinin iç içe varoluşunun sekteye uğraması, kapitalist üretimin muazzam enerjisi altında kent mekanının da bir metalar birikimi olarak (önceki çağlara göre akıl almaz bir hız ve ölçekte) üretilmesi, yıkılması ve yeniden-üretilmesinin kaçınılmaz bir sonucudur.

Metinde “kentsel biçimin üretimi” kavramına “kentsel mekanın üretimi”nden ayrı bir kavram olarak yer vermemiz aslında bu olguya dayanmaktadır. Diğer deyişle bu ayrım yalnızca kavramsal bir soyutlama değil, kapitalizmde sürekli olarak üretilen gerçek bir ayrımdır. Kapitalist üretim kent mekanının “üretimi” ile “biçimlendirilmesi” arasında bir dolayım ortaya çıkarmıştır. Her bir binanın satışa sunulmak üzere değil, kentsel yaşamın ihtiyaçlarının dolaysız bir uzantısı olarak inşa edildiği geleneksel kent mekanında görülen üretim ve yaratım birlikteliği ayrılmış; ürün, yapıt üzerinde mutlak hakimiyetini kurmuştur. Bu şekilde üretim etkinliğinin tasarım etkinliğinden ayrılması ise önce mimarlığın daha sonra da şehir planlamanın ayrı birer meslek alanı olarak belirmesinin kaynağını oluşturmuştur.

Elbette kapitalist üretim ilişkilerinin ortadan kaldırılması kentlerin taş ustaları tarafından ağır ağır şekillendirildiği eski kentlere dönüşü geri getirmeyecektir. Günümüz toplumlarının devasa ölçeği ve devingenliği karşısında mimarlık ve planlama gibi teknik uzmanlıklar kentsel mekanların biçimlendirilmesi ve denetimi için vazgeçilmez görünmektedir. Bununla birlikte meta üretimi ve sermaye mantığının dayattığı eğilimlere karşı çıkarak, kentin kolektif kullanım değerlerine sahip çıkan toplumsal direnç arttığı ölçüde, planlama ve mimarlık meslekleri de yabancılaşmış durumlarını aşacak; toplumsal ürünün aynı zamanda toplumsal bir yapıt olarak biçimlendirilmesi için mesleki becerilerini toplumun hizmetine tam anlamıyla sunabileceklerdir.

Kaynakça

Closterman, R. E. (1985). “Arguments for and against planning”, *Town Planning Review*, 56 (1), Liverpool University Press.

Fainstein, N. ve Fainstein, S. (1985). “Is State Planning Necessary for Capital? The US Case”, *International Journal of Urban Regional Research* Vol. 9 (4); 485- 507.

Gottdiener, M. (1985). *The Social Production of Urban Space*, University of Texas Press.

Günay, B. (1999). *Property Relations and Urban Space*, Middle East Technical University Faculty of Architecture Press, Ankara.

- Harvey, D. (1973). *The Social Justice and the City*, Blackwell Publishers, Oxford.
- Harvey, D. (1989). *The Urban Experience*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Keskinok, H. Ç. (1997). *State and the (Re)production of Urban Space*, Middle East Technical University Press, Ankara.
- Lamarche, F. (1976). "Property development and the economic foundations of the urban question", C. G. Pickvance (ed), *Urban Sociology: Critical Essays*, Tavistock, Kent.
- Lefebvre, H. (1991). *Production of Space*, Blackwell.
- Lojkin, J. (1976). "Contribution to a Marxist Theory of Capitalist Urbanization", C. G. Pickvance (ed), *Urban Sociology: Critical Essays*, Tavistock, Kent.
- Marx, K. (2004). *Kapital, Kapitalist Üretim Eleştirel Bir Tahlili, Birinci Cilt*, Sol Yayınları, Ankara.
- Marx, K. (2005). *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı*, Sol Yayınları, Ankara.
- Roweis S. T. ve Scott A. J. (1981); "The Urban Land Question", *Urbanization and Urban Planning in Capitalist Society*, M. Dear and A. J. Scott (ed.), Mathuen, London; 123-158.
- Scott, A.J. (1980). *The Urban Land Nexus and the State*, Pion Limited, London.
- Seve, L. (2011). "Belirminin Diyalektiği", Olmann, B. v Smith, T. (ed.), *Yeni Yüzyılda Diyalektik*, Yordam Kitap, İstanbul; 123-139.
- Simmel, G. (2004). *Philosophy of Money*, Routledge, London.
- Şengül, H. T. (2002). "Planlama Paradigmalarının Dönüşümü Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme", *Planlama*, 2002/2-3, Ankara; 8-30.
- Tekeli, İ. (1991). *Kent Planlaması Konuşmaları*, Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Yayınları.

Not: Bu çalışma ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde Prof. Dr. Baykan Günay danışmanlığında 2010 yılında tamamlanan "Kentsel Biçimin Üretimi ve Mülkiyet İlişkilerinin Yeniden Üretimi: Yenişehir-Ankara'nın Biçimsel Oluşumu" başlıklı doktora tezine dayanmaktadır.

Dr. Yener Baş: 2000 yılında ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden mezun olmuştur. 2003 yılında aynı bölüme bağlı Kentsel Tasarım yüksek lisans programından lisans derecesini almıştır. 2010 yılında ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü doktora programını tamamlamıştır. 2011 yılından bu yana Mersin Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde öğretim görevlisi olarak derslere girmekte ve temel tasarım, kentsel tasarım, kent morfolojisi ve planlama tarihi alanlarıyla ilgili çalışmalarını yürütmektedir.